

І.Є.Ніколаєв

**ФАБРИКУВАННЯ ОРГАНАМИ НКВС СПРАВИ
ПРОТИ ЧЛЕНІВ НІМЕЦЬКОЇ «КОНТРРЕВОЛЮЦІЙНОЇ
ОРГАНІЗАЦІЇ» В СЕЛІ РОШТАДТ НА МИКОЛАЇВЩИНІ**

На основі кримінальних справ автором зроблено спробу розкрити репресивну політику радянської держави проти німецького населення України шляхом штучного створення органами НКВС «антирадянських контрреволюційних організацій» в середині 30-х рр. ХХ ст.

Злочини комуністичної системи – невичерпна тема для історичних досліджень, адже за цим мільйони конкретних людей, представників різних національностей, які, вочевидь, могли б багато зробити для суспільного прогресу, духовного й економічного розвитку. Суверенна українська держава поставила завдання назвати всіх незаконно репресованих поіменно. В зв'язку з цим потрібно визнати факт, що всебічне вивчення політичної історії України часів необмеженого панування тоталітарно-комуністичної системи є фактично цілиною для дослідників.

З огляду на поступову інтеграцію України в систему європейської співдружності, особливу актуальність, науковий і практичний інтерес становить вивчення етнічного аспекту історії сталінських репресій, зокрема терору проти німецького населення УРСР.

Сучасна вітчизняна історіографія приділяє серйозну увагу аналізу вказаної проблеми. Серед опублікованих праць, в яких розглядалася тяжка доля німців у цей час, слід відзначити дослідження М.Панчука, Б.Чирко, Л.Польового, О.Мовчан, В.Марочко, М.Дмитрієнко, Д.Табачника, В.Мазура¹. Саме ці автори зібрали досить значний фактичний матеріал про те, як німці потерпали від політики експропріації, насильницького розкуркулення, хлібозаготівель, від спроби створити національну організацію – Спілку нащадків голландських вихідців на Україні, каральних процесів тощо. На основі матеріалів з архівосховищ спецслужб В.Ченцов у своїй праці змалював жахливу картину каральних акцій, які проводила більшовицька влада стосовно «шкідницької» нації². Регіональному аспекту проблеми приділяється увага в науковій праці М.Шитюка³. Втім, незважаючи на наявність

значної кількості опублікованих праць, в українській історіографії існує потреба в роботах, де проблема масових репресій розглядалась на матеріалах національних чисток НКВС, шляхом штучного утворення опозиційних до більшовицького режиму організацій.

Відносини німецького населення з більшовицьким режимом завжди склалися непросто, їх інтереси, як і представників інших національностей, були проігноровані в процесі адміністративно-територіальних реформ в Україні в 1921-1923 рр. В результаті чого, німці розпорошувалися по різних адміністративно-територіальних одиницях, це призводило до занепаду традиційних форм господарської діяльності, руйнації національно-культурного укладу життя німецького населення. В подальшому, проводячи сталінський курс на придушення опору національних меншин політиці національного нігілізму більшовиків, партійне керівництво України на початку 1930-х рр. ще більше посилювало тиск на населення німецьких районів. Це знаходило свій вияв в усуненні небажаних кадрів з місцевих органів влади, посиленні репресій проти заможних селян, проведенні масштабних пропагандистських кампаній.

Проте, пік масових репресій припав на 1937 рік. У цей час цілком очевидним став факт, що потреба в постійному існуванні ворогів, не є просто боротьбою з потенційною опозицією, а способом підтримки існування тоталітарного режиму. Масова фальсифікація слідчими ДПУ-НКВС справ про «викриття» антирадянських шкідницьких організацій, жонглювання фактами та змушення репресованих свідчити проти себе та інших яскраво це підтверджують.

Так звана «німецька операція» НКВС почалася після записки Сталіна до Політбюро ЦК ВКП(б) від 20 липня 1937 р., де «вождь народів» вимагає: «Всіх німців на наших військових, напіввійськових та хімічних заводах, в усіх областях усіх заарештувати»⁴.

Негайно настало і директивне оформлення операції. Наказом НКВС СРСР за № 00439 від 25 липня 1937 р. ставилося завдання негайно облікувати і заарештувати на підприємствах німецьких підданих. Незважаючи на те, що директива НКВС стосувалася насамперед іноземців, у поле зору каральних органів потрапили майже всі громадяни німецької національності. Враховуючи факт існування компактних розселень жителів німецької національності на території здебільшого південної України, репресії проводились на території цих поселень. Тут фабрикувалися численні справи про так звані «Національні союзи німців України», «Національний фашистський центр», «Контрреволюційну фашистську організацію» та ряд інших⁵.

Ситуація в країні склалася таким чином, що для арешту людини по категорії «підозрілий в шпигунстві», достатньо було мати лише «невірну національність».

Цікавим є той факт, що фальсифікування справ проти осіб німецької національності носило настільки брутальний характер, що перші випадки реабілітації відбулися вже в 1939 р. Так, було скасовано вирок, щодо 10 років ув'язнення мешканці села Ейгенгут Тілігуло-Березанського району Миколаївської області Розі Келлер, яку звинувачували в створенні «Союзу фашистської молоді»⁶.

Але справедливість щодо переважної більшості безвинно заарештованих німців була встановлена вже після смерті Сталіна. В 1968 р. була закрита справа за «недоведеністю обвинувачень» проти 19 членів «німецької контрреволюційної організації», що працювали в колгоспі «Рот-Фронт» села Роштадт колишнього Мостовського, нині Доманівського району на Миколаївщині⁷.

Поштовхом для додаткового перегляду справи став лист вдови розстріляного колгоспника Адольфа Коппа. Звертаючись до Прокурора Одеської області, Катерина Копп писала, що «...мій чоловік був репресований 12 листопада 1937 року органами НКВС. З цього часу мені про нього нічого невідомо. Знаючи чоловіка як порядну людину, прошу Вас передивитися справу Адольфа Коппа та винести свій протест на предмет скасування рішення Трійки, або Суду...»⁸

Як і для більшості справ того часу їй були характерні такі риси, як незвірені та малообґрунтовані матеріали, відсутність речових доказів, поверхові та неправдоподібні зізнання свідків і тому подібне.

Слідство та судовий вирок по справі проти заарештованих проводилися цілком у дусі того часу - швидко та жорстоко. 17 осіб, серед яких громадяни Копп, Гертнер, Беліцер, Кох, Штейф, Гекк, Вільдт та інші отримали вищу міру покарання. Більше поталанило Євгену Маййору та Євгену Йордану, їх засудили до 10 років виправно-трудових таборів.

Згідно з вирокком обвинувачення всі засуджені були активними учасниками «контрреволюційної фашистської організації», створеної в селі Роштадт у 1930 р. ксензом Мерклінгером та проводили серед населення антирадянську агітацію.

Крім того, Гертнеру, Беліцеру, Фішеру та Мердяну додавалися обвинувачення щодо їх участі в куркульському повстанні 1919 р. на Одещині.

Це звинувачення базувалося на непереконливих та незвірених зізнаннях 14 засуджених. При чому свідки про приналежність заареш-

тованих до антирадянського куркульського повстання взагалі не допитувались. Переконливим доказом того, що висунуті звинувачення є фантазією слідчого стала довідка директора Одеського обласного архіву, надана до УКДБ при РМ по Миколаївській області при перегляді справи в 1968 р., згідно з якою «...документальні матеріали про участь цікавлячих вас громадян в антирадянських повстаннях 1919 року відсутні...»⁹

Плуталися заарештовані і в кількісному складі «контрреволюційної організації». Так, на попередньому слідстві засуджений Гертнер показав, що в контрреволюційну організацію він був завербований Мерклінгером у 1932 р. та Мерклінгер назвав йому як учасників організації лише 9 чоловік.

В свою чергу, Беліцер наводить цифру в 4 чоловік, яких йому назвав Мерклінгер. Засуджені Вільде, Бенц, Копп, Фокт, Фердерер, Пейтер та Гекк на попередньому слідстві взагалі заявили, що кількість членів організації їм невідома.

Зустрічалися ще більш жажливі нестиківки в зізнаннях. Так, Йордан показав, що в контрреволюційну організацію він був втягнутий в 1936 р. Фішером. Допитуваний Фішер не назвав Йордана як завербованого ним в контрреволюційну організацію¹⁰.

Впродовж слідства кілька чоловік відмовлялися від наданих раніше «щиросердних зізнань». Так, Вільде на допиті 12 листопада 1937 р. вказав, що він був завербований до організації Мерклінгером, однак 13 листопада він вже категорично спростовував свою участь в антирадянській агітації.

Аналогічним чином повів себе Пейтер. На допиті 14 листопада 1937 р. слідчим вдалося вибити з нього всі необхідні зізнання, однак далі він почав категорично відхрещуватися від участі в антирадянській контрреволюційній організації.

Втім, слідчим вдалося знайти «переконливі аргументи» для незгодних. Після чого всі заарештовані зізналися: «...В різний час були завербовані пастором Мерклінгером до контрреволюційної фашистської організації та за її завданням повинні були проводити контрреволюційну агітацію серед німецького населення проти колективізації, а на випадок нападу на СРСР організувати повстання в тилу Червоної Армії, для чого підготувати повстанські кадри з складу антирадянськи налаштованих осіб...»¹¹

Згідно з матеріалами справи, засновником організації став Мерклінгер у 1930 р. Додатковим розслідуванням встановлено, що М.Мерклінгер засуджений Одеським обласним судом до 10 років поз-

бавлення волі 16 травня 1936 р. В провину йому висувалося створення контрреволюційних груп в селах Роштадт та Мюзхин, втягнення до цієї групи Аккермана та Реша, проведення разом з ними антирадянської агітації. Заарештований визнав, що при зустрічах з Аккерманом та Решом він критикував радянську систему та колгоспний лад. Однак, існування контрреволюційної групи та вербування до її складу інших громадян категорично спростовував¹².

Про заарештованих осіб села Роштадт Мерклінгер взагалі не допитувався. При таких обставинах не важко прийти до висновку, що створеної Мерклінгером так званої «контрреволюційної організації» в селі Роштадт взагалі не існувало.

Отже, в результаті каральних заходів проти представників німецького населення України було завдано непоправної шкоди культурі, традиціям, звичаям цього народу. Шляхом фальсифікацій органами НКВС утворювались неіснуючі ворожі організації, через що на тривалі терміни до виправно-трудових таборів заслано сотні громадян, значну кількість заарештованих було розстріляно, крім того велику кількість німців було депортовано в інші республіки, відірвано від рідних домівок, частина з яких загинула в засланні. Лише наприкінці ХХ ст. вдалося дізнатися про їх трагічну долю.

Примітки

¹ Гунчак, Т. Українська Народна Республіка і національні меншості / Т.Гунчак // Україна в сучасному світі: матеріали наукової конференції Республіканської асоціації українознавців. Київ, 15-16 червня 1990 р. – К., 1990; Марочко, В. Національні виміри голодомору в Україні 1932-1933 рр. (Документальна розповідь) / В.Марочко, Б.Чирко // Відродження. – 1993. – № 8; Дмитрієнко, М. Німці в Україні: історія і сучасність/ М.Дмитрієнко, Д.Табачник, Б.Чирко // Віче. – 1992. – № 5.

² Ченцов, В. Трагические судьбы. Политические репрессии против немецкого населения Украины в 1920-1930-е годы / В.Ченцов. – М., 1998.

³ Шитюк, М. Масові репресії проти населення півдня України в 20-50-ті роки ХХ століття/ М.Шитюк. – К., 2000.

⁴ Архів Президента РФ. – Ф. 3, оп. 58, спр. 254а, арк. 82.

⁵ Шитюк, М. Масові репресії проти населення півдня України в 20-50-ті роки ХХ століття. – С. 317.

⁶ Державний архів Миколаївської області. – Ф. 5839, оп. 2, спр. 4069, т. 2, арк. 62-63.

⁷ Там само. – Спр. 7279, т. 1, арк. 3-7.

⁸ Там само. – Т. 2, арк. 27.

⁹ Там само. – Арк. 125.

¹⁰ Там само. – Спр. 27624, арк. 41-48.

¹¹ Там само. – Спр. 6149, арк. 96-98.

¹² Там само. – Спр. 2780, арк. 83-87.

Надійшла до редколегії 04.10.2007

D. Gaunt

SWEDES OF UKRAINA AS "VOLKSDEUTSCHE" – THE EXPERIENCE OF WORLD WAR II

Стаття присвячена вивченню характеру політики окупаційної нацистської адміністрації щодо шведського населення в роки Другої світової війни. Доведено, що головною метою надання шведам статусу фолькдойче була їх повна асиміляція серед німецького населення.

When the German army invaded the Soviet Union in late June 1941, they expected that persons of German background living in the occupied areas would support the German cause. There were many such persons and hundreds of thousands were farmers in Ukrainian provinces, and some had lived there since the New Russia region had opened for foreign colonization in the late eighteenth century. For some time the term "Volksdeutsche" had been used for the diaspora Germans in order to distinguish them from "Reichsdeutsche" who lived within Germany proper. For various practical reasons the German occupation authorities widened the concept of Volksdeutsche to also include persons who they believed could be Germanized if subjected to the appropriate treatment and re-education.

Among these potential Germans were the Swedish colonists in the Ukrainian village Staroshvedskoe (also Garnmalsvenskby, Altschweden-dorf which all meant Old Swedish village) who had been living alongside the Dnipro river about 100 kilometers north of Kherson since the reign of Catherine the Great. This was a small village of just under a thousand inhabitants with a majority being of Swedish ethnicity, but with some Germans and Ukrainians. There was also one Jewish family. The surrounding villages Muhlhausendorf, Schlangendorf, Klosterdorf were overwhelmingly inha-